

Ks. Wojciech Węgrzyniak

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

wojciech.wegrzyniak@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5696-304X

„GNIEW CZŁOWIEKA PRZYNIESIE CI CHWAŁĘ” (Ps 76,11)

„Human wrath will bring you praise” (Ps 76:11)

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest analiza egzegetyczna Ps 76,11, jednego z trudniejszych fragmentów Biblii. Studium składa się z pięciu etapów: (1) analizy manuskryptów hebrajskich, (2) wersji antycznych, (3) opinii egzegetów, (4) propozycji współczesnych tłumaczeń, (5) próby syntezy, która zawiera propozycję trzech interpretacji wersetu bez konieczności zmiany tekstu hebrajskiego.

SŁOWA KLUCZE

gniew; gniew Boga; krytyka tekstu; tłumaczenie; psalmy; Ps 76

ABSTRACT

The aim of this article is to analyze Ps 76:11, one of the most difficult verses in the Bible. First, the author analyzes (1) the Hebrew manuscripts and (2) the various ancient versions of this text. He then presents (3) the opinions of different biblical scholars and also (4) the rendering of the verse in selected modern Bible translations. In the conclusion,

KEYWORDS

anger; the wrath of God; textual criticism; translation; psalms; Ps 76

(5) the author offers three possible interpretations without resorting to emendation of the Masoretic Text.

Motyw gniewu, powracający w wielu miejscach Biblii, pojawia się w sposób intrygujący w Ps 76,11. W tłumaczeniu BT5 brzmi on następująco: „Nawet gniew ludzi oddaje Ci chwałę, pozostałych po nim otaczasz opieką”. Tekst hebrajski należy do jednych z trudniejszych fragmentów Biblii¹: כִּי־הַגִּת אָדָם תּוֹדֶה שְׂאֲרֵי תַחֲגֹר. Werset ten dosłownie można przetłumaczyć: ‘Bo gniew człowieka będzie Cię chwalił, resztą gniewów [pluralis] opaszysz się’.

Trudności wersetu pojawiają się na kilku płaszczyznach. Czy הגִת אָדָם należy rozumieć jako ‘gniew człowieka’ czy ‘gniew przeciw człowiekowi’? Czy תּוֹדֶה oznacza ‘przynosić chwałę’ czy ‘wyznawać’ i czy rzeczywiście gniew może oddawać Bogu chwałę? Jaki sens ma sformułowanie שְׂאֲרֵי תַחֲגֹר (‘reszta gniewów’)? Czy chodzi o resztę wybuchów gniewu czy o resztę ludzi, którzy pozostali po wybuchach gniewu? W jakim sensie należy rozumieć opasanie gniewem? Pozostaje też pytanie, na ile wyrazy użyte w wersecie należy rozumieć w sensie tradycyjnym, a na ile mogą one przyjmować jakieś inne, dotąd niespotykane znaczenia.

W celu odpowiedzi na powyższe pytania, egzegeza Ps 76,11 przejdzie następujące etapy: analiza manuskryptów hebrajskich (1), wersji antycznych (2), interpretacji egzegetów (3), aktualny stan tłumaczeń (4), próba syntezy (5).

¹ Beth Tanner (*The Book of Psalms*, 609, przyp. 12) ujmuje to w następujący sposób: „This verse is notoriously difficult and should probably be left untranslated. There are as many translations as there are translators”. Kraus (*Psalmen*, II, 688) konstatuje: „Man hat immer wieder gefragt, wo in diesem völlig unverständlichen Text der Fehler steckt”. Tate (*Psalms*, 262) pisze w swoim komentarzu: „No interpretation of this verse inspires much confidence”.

1. MANUSKRYPTY HEBRAJSKIE²

Manuskrypty hebrajskie przekazują tekst Ps 76,11 w sposób zasadniczo jednolity. תודך ('chwalić Cię') zostało opuszczone w Ms 137, a zapisane jako תדך w Ms 80 i 92. Psalterz wydrukowany w Isnae w 1542 roku ma jeszcze wersję תודך, opierając się być może na innym manuskrypcie. Jedyne wariant zmieniający znaczenie podaje Ms 37: תורך ('twoja synogarlica', por. Ps 74,19), co jednak najprawdopodobniej jest błędem kopyisty zamieniającego ך na ך.

Różnice ortograficzne widoczne są również przy zapisie drugiego חמת wokalizowanego przez masoretów jako חמת. Otóż ponad 50 manuskryptów ma חמות, co jest dosyć istotnym argumentem za tym, że wyraz ten rozumiany był jako liczba mnoga. Pozostaje pytanie, czy chodzi o חמות ('gniew' w pluralis – Prz 22,24) czy może jednak o חמות ('mury', tak w Jr 39,8; 51,58; 52,14; Ez 26,4). W stronę pierwszego rozumienia idzie również Ms 80, podając wersję חמת.

Podobna sytuacja z *mater lectionis* ma miejsce w przypadku ostatniego słowa wersetu. Ponad 50 manuskryptów ma תחגור zamiast תחגר.

W jedynym manuskrypcie Ps 76 z Qumran (4QPs^c), a dokładniej fragmentach w. 10-12, czytamy w drugiej części w. 11 חמת, co potwierdzałoby wokalizację TM, który ma חמת. 4QPs^c datowany jest na pierwszą połowę I wieku po Chrystusie, a więc jednocześnie jest to najstarszy znany świadek Ps 76,11³.

Z punktu widzenia przekazu tekstu hebrajskiego nie ma więc żadnych wątpliwości co do brzmienia Ps 76,11.

² Por. Kennicott, *Vetus Testamentum*, II, 371-372. Manuskrypty z Qumran nie przekazują żadnych wariantów Ps 76,11. Podobnie nie wspomina o nich w swym dziele De Rossi (*Variae lectiones*).

³ Por. Ulrich *et al.*, *Qumran Cave*, 74-76.

2. WERSJE ANTYCZNE

Z wersji antycznych weźmiemy pod uwagę Septuagintę, inne wersje greckie, Wulgatę i Targumy aramejskie.

Septuaginta oddaje omawiany werset w następujący sposób:

ὅτι ἐνθύμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι
καὶ ἐγκατάλειμμα ἐνθυμίου ἑορτάσει σοι⁴.

Dwa ostatnie tłumaczenia Psalterza greckiego na język polski przekładają to tak: „Wewnętrzne bowiem myśli człowieka będą cię wielbić, ukryta ostoja tych myśli będzie czczyć Twoje święto”⁵ oraz „Bo nawet myśl ludzka wysławiać cię będzie, a pozostałość myśli świętować cześć Twoją”⁶.

LXX w dwóch punktach zdaje się odchodzić od TM. Hebr. הַגִּבּוֹר ('gniew') zostaje oddany przez hapax ἐνθύμιον (dosł. 'to, co leży na sercu', czyli 'myśl'), רָאִתָּךְ ('opaszysz się') natomiast zostało zrozumiane jako רָאִתְּךָ ('będzie czczyć twoje święto', 'będzie cię celebrować' – ἑορτάσει σοι)⁷. Jednocześnie podmiot czasownika zmienił się z drugiej na trzecią osobę singularis. A zatem nie tyle Bóg opasuje się gniewem, co myśl ludzka celebruje Boga.

Bardziej wierne TM są tłumaczenia Akwili i Symmachusa⁸:

ὅτι ὀργή ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι,
καὶ κατάλειμμα θυμοῦ περιζώσθηται σοι.
'Bo gniew człowieka wychwala ciebie
i resztą gniewu będziesz opasany' (Akwila).

⁴ Por. *Psalmi cum Odis*, 209.

⁵ Popowski, *Septuaginta*, 905.

⁶ Tronina, *Psalterz*, 136.

⁷ Por. Wj 12,14: „Po wszystkie pokolenia – na zawsze w tym dniu będziecie obchodzić święto”. Ostatnie słowo hebrajskie רָאִתָּךְ LXX tłumaczy ἑορτάσετε αὐτήν .

⁸ Por. Field, *Origenis hexaplorum*, II, 222.

θυμός γὰρ ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι
καὶ λείψανον θυμῶν περιζώσει.

‘Gniew bowiem człowieka będzie cię wysławiać
i reszta (pozostałość) gniewów opasze [cię]’ (Symmachus).

Symmachus nawet zachowuje pluralis w tłumaczeniu תּוֹמָה na θυμῶν (‘gniewy’)⁹. Wulgata oddaje wiernie tekst Septuaginty¹⁰: „quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi et reliquiae cogitationis diem festum agent tibi”. *Cogitatio* znaczy w pierwszym rzędzie ‘myśl, rozważnie’, ale być może to słowo zostało tu użyte w sensie ‘zły zamiar, zapalczywość’¹¹. Z kolei *Iuxta Hebraeos* Hieronima jest wiernym tłumaczeniem tekstu hebrajskiego¹²: „quia ira¹³ hominis confitebitur tibi reliquiis irae accingeris”.

Targumy aramejskie podają dwie różne wersje¹⁴: (1) „Kiedy Twój gniew zapali się przeciw Twojemu ludowi, wtedy powrócą i będą chwalić Twe imię, ale przeciw pozostałym z narodów opaszysz się bronią Twego gniewu”. (2) „Kiedy gniewasz się na Twój lud, okażesz mi miłosierdzie i oni będą chwalić Twe imię; a Ty opaszysz się resztą, którą zostaje dla ciebie z żaru gniewu, którym szalałeś, aby zniszczyć narody”. Obie wersje aramejskie łączy rozumienie wyrażenia דַּתְּךָ תּוֹמָה jako gniewu Boga wobec ludzi, a dokładnie swojego narodu. Słowo תּוֹמָה (‘reszta’) odnoszone jest albo do ocalałych z narodów, albo do reszty gniewu. W obu wersjach gniew użyty w drugiej części wersetu zwrócony jest na narody pogańskie.

⁹ Pluralis rzeczownika θυμός znajdujemy też w 2 Mch 4,38; 9,7; Mdr 10,3; 2 Kor 12,20; Ga 5,20.

¹⁰ Por. *Biblia Sacra*, 862-863.

¹¹ Jougan cytuje Ps 75,11 jako przykład czwartego znaczenia słowa *cogitatio*: „zły, brudny zamiar; zawziętość, zapalczywość, hardość”. Por. Jougan, *Słownik kościelny*, s.v. „cogitatio”.

¹² Por. *Biblia Sacra*, 862-863.

¹³ Niektóre manuskrypty mają *maeror* (‘żal, smutek’) zamiast *ira* (‘gniew’). Por. *Psalterium*, 93.

¹⁴ Por. Stec, *The Targum of Psalms*, 148-149.

Podsumowując wersje antyczne, warto zwrócić uwagę, że poza Septuagintą dosyć wiernie przekazywany jest motyw gniewu i opasania się nim. Ponadto łącznie z Septuagintą wier- nie przekazywana jest idea chwalenia czy wyznawania Boga.

3. INTERPRETACJE EGZEGETÓW

Na przestrzeni wieków pojawiło się sporo interpretacji Ps 76,11. Przyjrzyjmy się przynajmniej niektórym. Midrasz pierwszą część wersetu („z pewnością gniew człowieka wyzna Ciebie”) rozwija następująco. Kiedy pociągnąłeś do odpowiedzialności Izrael przez wygnanie, było to objawieniem Ciebie, ponieważ Ty nie byłeś zagniewany wedle Twojej boskiej mocy, tylko trochę, tak jak człowiek zagniewany na swego syna lub na swego ucznia, o czym powiedziano w Ps 30,6: „Gniew Jego bowiem trwa tylko przez chwilę”. W drugiej części wersetu („resztą gniewu opaszysz się wokół siebie”) chodzi o te siły gniewu, które pozostały z Tobą, opaszysz je wokół siebie, aby ukarać w dzień sądu narody ziemi¹⁵.

Według Rasziego, kiedy katastrofa napełni złych ludzi frustracją i gniewem, wtedy nie tylko niewinny złoży hołd Bogu, ale nawet sami źli, tak jak Nabuchodonozor po oca- leniu trzech młodzieńców w piecu ognistym (por. Dn 2,47). Reszta według niego to ludzie mniej źli od tych pierwszych. Wobec tego, co się dzieje, ci drudzy nauczą się milczeć¹⁶.

Ibn Ezra twierdzi, że chodzi o gniew ludzi oblegających Jerozolimę. Kiedy oblegający miasto zaczną chwalić Boga, wtedy On otoczy opieką pozostałych¹⁷. Briggs uważa, że דָּרַךְ odnosi się do wrogów Boga i Jego ludu, gniew (תַּחַת) nato- miast lepiej rozumieć jako gniew ludu Bożego przeciw ich wrogom. Kiedy lud Boży gniewa się na wrogów, jednocześ-

¹⁵ Por. Braude, *The Midrash on Psalms*, II, 17.

¹⁶ Por. Gruber, *Rashi's Commentary*, 506-507.

¹⁷ Por. Rabbi Abraham Ibn Ezra's, *Commentary on Book*, 40-41.

nie chwali Boga, bo to On niszczy wrogów. To najbardziej naturalna interpretacja tego trudnego miejsca. חַמַּת w drugiej części ma takie samo znaczenie jak w pierwszej (gniew), ale użyty w pluralis odnosi się do straszliwych (gniewnych) dzieł Boga¹⁸.

Według Schmidta wyrażenie חַמַּת אֶדְוֹם nie ma żadnego sensu. Stąd proponuje czytać אֶדְוֹם zamiast חַמַּת אֶדְוֹם i חַמַּת אֶדְוֹם zamiast חַמַּת. Przyjmując ponadto lekturę LXX ostatniego czasownika wersetu, otrzymuje wersję: „Ja, das grimmige Edom soll dich preisen, der Rest von Hamat Dich feiern”¹⁹. Za taką wersją optuje z nowszych egzegetów m.in. Goulder²⁰.

BHS proponuje zmianę tekstu z חַמַּת אֶדְוֹם (‘gniew człowieka’) na אֶדְוֹם חַמַּת ewentualnie na אֶדְוֹם חַמַּת. חַמַּת אֶדְוֹם (‘wielbić cię’) na חַמַּת אֶדְוֹם (‘zostałeś strącony’, por. Iz 14,15). חַמַּת (‘gniewny’) proponuje czytać znowu jako חַמַּת אֶדְוֹם lub חַמַּת אֶדְוֹם (‘Chamat’) lub חַמַּת אֶדְוֹם.

Gaster zamiast חַמַּת אֶדְוֹם czyta חַמַּת אֶדְוֹם (‘mur’), zamiast חַמַּת אֶדְוֹם czyta חַמַּת אֶדְוֹם (‘mury’). Ponadto w miejsce אֶדְוֹם wstawia חַמַּת אֶדְוֹם w sensie terytorialnym (tak jak w Ps 49,12) oraz zamiast חַמַּת אֶדְוֹם proponuje czytać חַמַּת אֶדְוֹם. „Twoja ręka” jest podmiotem ostatniego czasownika, „reszta” jest dopełnieniem. To daje tłumaczenie: „For Thy hand is (as) the protective wall of territories; (like) protective walls it engirds what is now but a remnant”²¹.

Eissfeldt czyta Ps 76,11 w świetle 2 Sm 8,3-12 i odnosi go do czasów Dawida. חַמַּת אֶדְוֹם i חַמַּת אֶדְוֹם to dwie nazwy miejscowości: Hamat-Aram i Pozostałości Hamat. Werset

¹⁸ Por. Briggs – Briggs, *The Book of Psalms*, II, 170.

¹⁹ Por. Schmidt, *Die Psalmen*, 145. O antypatii Edomu i Izraela, zob. Ps 60,10-11; 108,10-11; 137,7; Iz 34,5-6; Jr 49,7-22; Ez 25,12-14; 32,29; 35,15 oraz Księga Abdiasza. O deportowanych z Chamat pisze 2 Krl 17,24. Zob. także 2 Krl 18,34, 19,13; Iz 36,19; 37,13; Jr 49,23. Chamat i Edom położone na północnym i południowym krańcu Izraela byłyby symbolami totalnej i całkowitej klęski wrogów. Por. Vesco, *Le psautier*, I, 680. „It is possible that Edom (to the south) and Hamath (to the north) denote the whole world”. Rogerson – McKay, *Psalms*, 134.

²⁰ Por. Goulder, *The Psalms*, 90.

²¹ Por. Gaster, „Short Notes”, 76.

mówi o uznaniu Boga YHWH przez Hadadezera, króla Soby, oraz Tou, króla Hamat. Poprawa tekstu z אַרָם na אֲרָם ('Aram') wynika ze wzmianki o Aramejczykach w 2 Sm 8,5²².

Kraus zamiast אַרָם czyta אֲרָם i תִּמְתָּ zamiast תִּמְתָּה oraz przyjmuje lekcję LXX ostatniego słowa, co daje mu tłumaczenie: „Ja, das grimmige ‘Edom’ soll dich preisen, der Rest ‘Hamats’ ‘dich feiern’”²³.

Emerton zamiast תִּדְרוּ proponuje czytać תִּדְרוּהוּ lub תִּדְרוּהוּ, ('ty skruszysz, zetrzesz', od דָּרַךְ lub דָּרַךְ – 'kruszyć, gnieść'). Chcąc zachować spółgłoski, TM proponuje również lekturę תִּדְרוּהוּ ('zostanie skruszony'). Spółgłoski תִּדְרוּ należałoby zatem wokalizować jako drugą osobę singularis masculinum w koniugacji qal albo jako trzecią osobę femininum singularis koniugacji hofal. Ostatecznie daje to wersję: „Surely thou dost crush the wrath of man, thou dost restrain the remnant of wrath”. Pierwsza linia mówi o tym, że Bóg miażdży gniewnych napastników Jerozolimy, druga natomiast – że otacza opieką tych, którzy przeżyli ataki wrogów²⁴.

Weiser zamiast אֲרָם הַמְּנוּתָהּ ('reszta gniewu') czyta אֲרָם הַמְּנוּתָהּ ('pozostały, ocalony od śmierci') oraz idzie za wersją LXX ostatniego słowa, stąd otrzymuje lekcję: „Des Menschen Grimm muss dich bekennen, wer vom Tode verschont, dich feiern”. Złość wrogów musi obrócić się w chwałę Boga. Pokonani stają się niechcący świadkami Bożej potęgi. Ci, co

²² Por. Eissfeldt, „Psalm 76”, 809.

²³ Por. Kraus, *Psalmen*, II, 688. Tak również: Jacquet, *Les Psaumes*, II, 496, 499; Clifford, *Psalms*, 35.

²⁴ Por. Emerton, „A Neglected Solution”, 136-146. Rozwiązanie to przejmuje również Day („Shear-Jashub”, 77). Podobnie również Ravasi, który pisze tak: „Qui si sta celebrando la potenza giudicatrice di Dio che «frantuma, tritura» (*tadek* da *dkk* / *dkh*) la collera umana e ne esalta e protegge le vittime, designate col termine *še'erit*, «resto», carico di connotazioni teologiche e nazionalistiche veterotestamentarie. Il versetto, quasi ellittico, avrebbe una sua eleganza nell'essenzialità del dettato: «la collera umana tu frantumi, i sopravvissuti alla collera tu circondi». Ravasi, *Il libro dei Salmi*, II, 589.

zostali dzięki Bogu oszczędzeni od śmierci, będą głosić, że Bóg jest Panem nie tylko w Izraelu²⁵.

Tournay najpierw zwraca uwagę, że LXX nie rozpoznała aluzji psalmisty do Jr 13 i metafory opasywania się lnianym pasem, który stał się symbolem narodu. Następnie rozwija sugestię Gunkela²⁶, który proponuje zamiast rzeczownika hebrajskiego מִתְּנֶה widzieć w tym miejscu czasownik hebrajski מִתְּנֶה odpowiadający znaczeniowo aramejskiemu אִמְתַּח ('widzieć, uważać, pilnować, czuwać'). To znaczenie obecne jest również w targumach palestyńskich. Według tej hipotezy nastąpiło pomieszczenie *hm'* ('widzieć') z *hmbh* ('być ciepłym, być w gniewie'). Należałoby zatem czytać *hāmitā* ('strzegłeś' – „tu as pris garde”) bez yod. Taka pisownia defektywna drugiej osoby poświadczona jest również w 2 Krl 8,44; 9,3. Ponadto Tournay twierdzi, że podmiotem czasownika מִתְּנֶה nie może być druga osoba singularis, tylko trzecia osoba singularis femininum (מִתְּנֶה) lub masculinum (מִתְּנֶה). Ostatecznie tłumaczy on wiersz 76,11 tak: „Tu as pris garde au Reste: il te rend grâce; Les hommes auxquels tu as pris garde, tu en fais ta ceinture”. Przy czym pojęcie człowieka (מִתְּנֶה) rozumie w sensie szerokim, które koresponduje z pojęciem reszty i odnosi się do reszty Izraela²⁷.

Łach מִתְּנֶה i מִתְּנֶה wokalizuje jako מִתְּנֶה ('Chamat'), מִתְּנֶה zmienia na מִתְּנֶה ('Aram') oraz מִתְּנֶה rozumie zgodnie z LXX jako מִתְּנֶה. To daje ostatecznie tłumaczenie: „Przeto Chamat Aramu wychwała Cię, reszta Chamatu obchodzi Twoje święto”. Psalmiście chodziłoby więc o uwielbienie YHWH przez dalekie aramejskie państwo Chamat²⁸.

Seybold co prawda optuje za wiernym tłumaczeniem TM („Ja, der Zorn der Menschen preist dich, mit dem Rest der Zorngluten gürtetest dud ich”), podaje jednak jeszcze jedną ciekawą możliwość: „Ja, die Glut des Rubins (מִתְּנֶה) ziert dich

²⁵ Por. Weiser, *Die Psalmen*, II, 343, 346.

²⁶ Por. Gunkel, *Die Psalmen*, 330, 332.

²⁷ Por. Tournay, „Psaume”, 23-25.

²⁸ Por. Łach, *Księga Psalmów*, 344, 346.

(תעדך) mit dem Panzer (שׁרית) gegen Brandpfeile umgürtest du dich” (‘Żar rubinu ozdabia cię, opasujesz się panczerem przeciw ognistym strzałom’). Werset 76,11 korespondowałby tematycznie z wierszem 76,4a: „Tam złamał pioruny łuku”²⁹.

Zenger preferuje widzieć podmiot obu czasowników wersetu w gniewie, a nie w Bogu. Z tym jednak, że wybiera on wersję LXX, gdyż idea celebracji święta obecna jest również wierszu 76,12. To ostatecznie daje mu tłumaczenie: „Ja, die Zornesglut des Menschen wird/muß dich rühmen, der Rest der Zornesgluten wird/muß dich feiern”. Zenger podkreśla, że gniew Boga nie ma na celu eksterminacji wrogów, ale ich przemianę, skłonienie ich do oddania czci Bogu zasiadającemu na Syjonie. To jeden z istotnych elementów teologii Syjonu obecnej w Ps 46–48³⁰.

Barthélemy razem z komitetem daje klasyfikację A wersji םדך, gdyż żaden świadek nie zdradza innej Vorlage niż TM. Co do םמז zwraca uwagę, że Qumran wspiera wokalizację TM (חיימות). Za najprawdopodobniejszą interpretację uważa następującą: „Oui, les hommes les plus farouches te louent, ceux qui restent en colère se ceignent [du sac]”. Czasownik םג bez okolicznika użyty jest również w Jl 1,13. Stąd sugeruje, że nie chodzi opanowanie gniewem, ale worem. Autor dopuszcza jednak i inne możliwe tłumaczenie: „Oui, les hommes les plus farouches te louent, tu ceins les rescapés des colères”³¹.

Vesco preferuje być wiernym TM, stąd daje przekład: „Car la colère des humains te rendra grâce, des survivants de la colère, tu te ceindras”. Będąc świadomy trudności wersetu, rozumie go tak: gniew i zapalczywość wrogów Boga zamieni się w chwałę po tym, jak wrogowie zostaną pokonani. Nieprawość prowadzi do sądu, a sąd do oddania chwały Bogu. Z reszty gniewu Bóg robi sobie pas, symbol tęsknoty Boga za miłością oblubieńczą do swego narodu.

²⁹ Por. Seybold, *Die Psalmen*, 295.

³⁰ Por. Hossfeld – Zenger, *Psalmen*, 383, 385-386, 398-399.

³¹ Por. Barthélemy, *Critique textuelle*, IV, 560.

„Reszta” wydawałaby się odnosić do pozostałych z Izraela, jednak Vesco woli widzieć w nich rozgromione narody zaproszone do oddania czci Bogu (por. Ps 68,29-32; Iz 18,7)³².

Z nowszych egzegetów także Ross pozostaje przy TM: „Surely, the wrath of man will praise you; the remnant of wrath you will put like a belt”. Człowiekiem (אָדָם) nazwani są wrogowie Boga. Chociaż Go nie uznają, to ich czyny osądzone przez Boga pokażą, kto jest prawdziwym Bogiem. „Gniewy” w pluralis (אֲנִיָּהּ) to być może stylistyczny wariant gniewu w singularis (אֲנִיָּהּ). Może chodzi o gniew Boga, ale bardziej prawdopodobnie o gniew ludzi z pierwszej części wersetu. Bóg użyje resztki tego gniewu w przyszłym sądzie. Zmierzy się z każdym kawałkiem zła, które rodzi gniew człowieka, i w tym procesie przyniesie sobie chwałę. Motyw opasywania się może pochodzić z języka wojskowego³³.

Powyższy przegląd opinii egzegetów uświadamia różnorodność proponowanych rozwiązań w interpretacji Ps 76,11. Jednak ani korekta spółgłoskowego tekstu hebrajskiego czy zmiana wokalizacji masoretów, ani jedna z wersji antycznych czy jakaś propozycja współczesnego egzegety nie została przyjęta w sposób powszechny.

4. TŁUMACZENIA WSPÓŁCZESNE

Dla pełności obrazu przyjrzyjmy się jeszcze, jak Ps 76,11 wygląda w nowszych i najbardziej znanych tłumaczeniach biblijnych. Z tłumaczeń polskich zostaną wzięte pod uwagę nawet te mniej znane.

Spójnik וְ rozumiany jest jako ‘nawet’ (BT5, BWP, CEI – *persino*, TOB – *même*), ‘tak’ (IEP – *si*, BP – *zaiste*, BE), ‘tylko’ (NRS), ‘ponieważ’ (BPI – *gdyż*, BW, BT4 – *bo*, Cylikow, Miłosz, EIN – *denn*), ‘kiedy’ (LUT – *wenn*), ‘z pewnością’

³² Por. Vesco, *Le psautier*, I, 683-684.

³³ Por. Ross, *A Commentary*, II, 611, 620-621.

(NAB, NIV – surely) albo jest opuszczany w tłumaczeniu (FBJ, TNK, NPD).

גַּזְזַת הָאִישׁ rozumiany jest jako ‘gniew człowieka’ (BE, CEI – la collera dell’uomo, NRS – human wrath, FBJ – la colère de l’homme, NAB – the wrath of man, Lut – „[...] menschen wider dich wüten”, BT5, BW, BP – zapalczywość ludzka, Cylkow – zawziętość ludzka, Staff – zaciekłość ludzi), ‘gniew ludzi’ (TOB – la fureur des hommes, TNK – the fiercest of men), ‘gniew Boga na człowieka’ (IEP – „l’uomo colpito dal tuo furore”), ‘gniew Boga na ludzi’ (NIV – „your wrath against mankind”, NPD – „gniew, który objawisz przeciwko ludzkości”), ‘przekora człowieka’ (EIN – der Mensch voll Trotz). Niekiedy nie wiadomo, o czyj gniew chodzi (BPI – gniew na ludzi). BT4 tłumaczy „gniew Edomu”, BWP – „człowiek nie chcąc”.

תְּרוּמַת הַתְּהִלָּה tłumaczone jest zazwyczaj jako czynność oddawania chwały Bogu, wysławiania Boga (CEI – „ti dà gloria”, IEP – „ti renderà grazie”, NRS – „serves to praise you”, NAB – „will give you thanks”, NIV – „brings you praise”, EIN – „muß dich preisen”, LUT – „bringt es dir Ehre”, FBJ – „te rend gloire”, TOB – „fait ta gloire”, BP – „przyczynia Ci chwały”, BT5 – „oddaje Ci chwałę”, BWP – „musi Ciebie sławić”, BPI – „będzie Cię wychwalać”, BW – „przyczynia ci sławy”, BE – „będzie Cię sławić”, Miłosz – „przysporzy Tobie chwały”, NPD – „podkreśli Twoją wielką chwałę”). TNK rozumie to jako czynność rozpoznania i uznania Boga: „shall acknowledge You”.

שְׁאֵרֵי גַּזְזַת tłumaczony jest następująco: ‘reszta gniewu’ (BE, Miłosz, TNK – „the last bit of fury”), ‘reszta Bożego gniewu’ (NRS – „the last bit of your wrath”), ‘reszta narodów’ (EIN – „der Rest der Völker”, BWP – „reszta ludzi”, NPD – „reszta ludu”), ‘ludzie co uciekli od gniewu’ (CEI – „gli scampati dalla collera”, FBJ – „des réchappés de la Colère”, TOB – „ceux qui échappent à cette fureur”), ‘człowiek co uciekł od Bożego gniewu czy zachował się po nim’ (BT5, IEP – „lo scampato dalla tua ira”, NAB – „the remnant of

your furor”), ‘ocaleni od Bożego gniewu’ (NIV – „the survivors of your wrath”), ‘ocaleni od gniewu’ (BP, BW, BPI), ‘ludzie, którzy jeszcze bardziej szaleją’ (LUT – „wenn sie noch mehr wütem”), ‘resztki Chamat’ (BT4).

Ostatni czasownik רָאָה jest tłumaczony jako ‘czynność świętowania dla Boga’ (CEI – „ti fanno festa”, IEP – „ti farà festa”, EIN – „dich feiern”, NAB – „will keep your feast”, BT4 – „będą obchodzić Twe święto”), ‘opasywania się’ (FBJ – „tu te ceindras”, TOB – „tu te les attaches”, TNK – „you gird”, NRS – „bind around you, BP – „opasujesz się”, BW – „ty się opasziesz”, Miłosz, BE), ‘powstrzymywania’ (NIV – „are restrained”), ‘przygotowania’ (LUT – „bist du auch noch gerüstet”), ‘otaczania opieką’ (BT5 – „otoczysz opieką”), ‘bycia blisko Boga’ (BPI – „będą blisko Ciebie”), ‘uwielbienia Boga’ (BWP – „musi Ciebie uwielbiać”). NPD wprowadza podwójne pojęcie: „przepasziesz się z dumą – przyjmiesz ich do siebie”.

Warto zwrócić uwagę, że tłumaczenia współczesne bardziej trzymają się tekstu hebrajskiego, ewentualnie Septuaginty, rzadziej natomiast idą za propozycją egzegetów. Prawie całkowicie zostały pominięte propozycje korekty tekstu hebrajskiego. Tłumacze wolą zostawić tekst bardziej niejasny niż za bardzo dookreślony.

5. PRÓBA SYNTEZY

Ps 76 jest pochwałą Boga, który dał się poznać w Judzie i Izraelu (w. 2), ma swoją świątynię na Syjonie w Jerozolimie (w. 3), skąd pokonuje wrogów (w. 4-10). Jest Bogiem potężnym (w. 5), pokonującym nawet najlepiej uzbrojone wojska (w. 4.6-7) i budzącym strach nawet wśród królów i książąt ziemi (w. 8.13). Jego działanie rozumiane jest jako wyraz groźby (w. 7) i zagniewania (w. 8), które mają na celu przeprowadzić sąd i wydać wyrok (w. 9-10). Wszystko po to, żeby zbawić pokornych na ziemi (w. 10). Gniew Boga w Ps 76

jest reakcją na krzywdę, jaką inne narody sprawiają Jego narodowi.

W kontekście całego Ps 76 zarówno *חַמָּת*, jak i *חַמַּת* w wierszu 76,11 należałoby rozumieć jako gniew. Rzadko spotykane użycie *חַמָּת* w pluralis (por. Prz 22,24) jest albo stylistycznym, poetyckim zabiegiem, albo chce zwrócić uwagę na poszczególne objawy Bożego gniewu, tak jak *יְשׁוּעוֹת יִשְׂרָאֵל* (por. Ps 53,7) mówi o „zbawieniach” rozumianych jako poszczególne akty zbawcze Boga uwalniające Izraela³⁴. W Księdze Psalmów słowo *חַמָּת* zostało użyte 10 razy na określenie gniewu Boga, czy to względem swego narodu, czy jego wrogów (np. Ps 6,2; 59,14; 78,38) i tylko raz na określenie gniewu człowieka (Ps 37,8). Biorąc jednak pod uwagę, że *חַמָּת* rozumiane jest również jako jad w odniesieniu do jadu człowieka (por. Ps 58,5; 140,4), niekoniecznie *חַמָּת* i *חַמַּת* muszą oznaczać gniew Boga.

Reszta (*שְׂאֵרֵי*) odnosi się zazwyczaj do ludzi, oznacza pozostałych z narodu (por. Za 8,8.11-12), czasem narodu obcego (por. Ez 36,5; Am 1,8), chociaż najczęściej termin ten użyty jest na określenie reszty Izraela (por. 2 Krn 34,9; Jr 6,9; 31,7; Ez 9,8; 11,13; Mi 2,12; So 3,13). W Iz 44,17 jest mowa o reszcie drewna, a w Ez 25,16 – o reszcie krainy nadmorskiej. W Księdze Psalmów *שְׂאֵרֵי* użyty jest tylko w Ps 76,11 i naturalnie odnosi się do gniewu (*שְׂאֵרֵי חַמַּת*), chociaż można również rozumieć *שְׂאֵרֵי* jako *status absolutus*, a całą drugą część zdania tłumaczyć „resztę (tj. ludu) gniewem (aktami gniewu) opasziesz”.

Ostatni czasownik *תְּחַגְּרֶנָּה* nie wymaga korekty na wzór LXX czy jakiejś innej, ale powinien być rozumiany jako czynność opasania się – ‘opasziesz się’. Skoro wzgórza mogą przepasywać się weselem (Ps 65,13 – *וַיְגִיל גְּבֻעוֹת תְּחַגְּרֶנָּה*), a kobieta swoje biodra mocą (Prz 31,17 – *תְּחַגְּרֶה בְּעוֹז מִתְּנִיָּהּ*), to dlaczego Bóg nie mógłby przepasać się gniewem? Ponadto warto zwrócić uwagę na obraz obecny w Jr 13,1-11, gdzie

³⁴ Por. Ravasi, *Il libro dei Salmi*, II, 86.

metaforą Judy jest pas lniany, który jest tak bliski Bogu, jak pas jest bliski biodrom mężczyzny. Kiedy jednak naród nie słucha Boga, psuje się i nie nadaje się do niczego jak zepsuty pas proroka³⁵.

Biorąc pod uwagę powyższe dane, Ps 76,11 rozumiem na trzy podstawowe sposoby. (1) „Bo gniew człowieka chwalić Cię będzie, resztą gniewu się opaszysz”. Gniew człowieka, to jest królów potężnych atakujących pokornych ziemi, którzy w obliczu potężnego Boga nazwani są tylko człowiekiem, ten gniew przyniesie Bogu chwałę, bo to Bóg ostatecznie będzie zwycięzcą. A nawet jeśli po klęsce pozostanie jakaś reszta gniewu u narodów atakujących, Bóg się tym gniewem opasze jak swoją bronią, która to Jemu posłuży na chwałę, a nie wrogom ku ewentualnemu przyszłemu zwycięstwu. Niech więc wrogowie nie łudzą się, bo kiedy Bóg wchodzi na scenę, nie mogą zwyciężyć ani teraz, ani w przyszłości.

(2) „Bo gniew człowieka chwalić Cię będzie, Resztę opaszysz gniewem”. Pierwszą część wersetu należy rozumieć jak wyżej. Chodzi o gniew ludzi atakujących Izrael. W drugiej części natomiast mowa byłaby o gniewie Boga jako reakcji na gniew ludzi. Bóg, chcąc uchronić Resztę swego ludu, opasuje ich swoim gniewem jak bronią przeciw gniewowi wrogów. Na jeden gniew człowieka Bóg odpowie wieloma aktami gniewu, więc reszta Izraela nie musi się lękać, dopóki jest po stronie Boga mieszkającego na Syjonie.

(3) „Bo gniew przeciw człowiekowi chwalić Cię będzie, resztą gniewu się opaszysz”. W obu przypadkach chodziło by o gniew Boga. Bóg nie jest obojętny na pokornych ziemi,

³⁵ „Przewrotny ten naród odmawia posłuszeństwa moim słowom, postępując według swego zatwardziałego serca; ugania się za cudzymi bogami, by im służyć i oddawać cześć – niech więc się stanie jak ten pas, który nie nadaje się do niczego. Albowiem jak przylega pas do bioder mężczyzny, tak przygarnąłem do siebie cały dom Izraela i cały dom Judy – wyrocznia Pana – by były moim narodem, moją sławą, moim zaszczytem i moją dumą. Ale oni Mnie nie słuchali” (Jr 13,10-11).

którym dzieje się krzywda. Gniew Boży jest znakiem reakcji przeciw ludziom, którzy atakują Jego naród, jest bronią, którą Bóg opasuje się jak żołnierz przeciw piorunom łuku, tarczy i zbroi nieprzyjaciół (por. w. 4).

Wszystkie trzy interpretacje wydają się odpowiadać przesłaniu Ps 76. Drugie rozwiązanie jest bardzo pociągające ze względu na zwyczajne użycie יְהוָה jako określenia Reszty Izraela. Osobiście natomiast preferuję rozwiązanie pierwsze, gdyż w kontekście całego Ps 76 mamy obraz spotkania się gniewu ludzkiego z gniewem Boga, broni ludzkiej z bronią Boga.

Warto przy tym zwrócić uwagę na to, że alternatywność proponowanych interpretacji Ps 76,11 nie jest dowodem na konieczność korekty tekstu hebrajskiego, a tłumaczenia powinny oddawać ten fragment na tyle wieloznacznie, na ile wieloznacznie zostawia go nam autor Ps 76.

Tłumaczenia

- BE – Biblia Ekumeniczna
- BP – Biblia Poznańska
- BPI – Biblia Paulistów
- BT4 – Biblia Tysiąclecia, wyd. 4
- BT5 – Biblia Tysiąclecia, wyd. 5
- BW – Biblia Warszawska
- BWP – Biblia Warszawsko-Praska
- CEI – La Sacra Bibbia della Conferenza Episcopale Italiana
- EIN – Einheitsübersetzung
- FBJ – Bible de Jérusalem
- IEP – San Paolo Edizione
- LUT – Lutherbibel, revidiert 2017
- NAB – New American Bible
- NIV – New International Version
- NPD – Nowy Przekład Dynamiczny
- NRS – New Revised Standard Version
- TNK – The Jewish Bible
- TOB – Traduction Œcuménique de la Bible

BIBLIOGRAFIA

- Barthélemy D., *Critique textuelle de l'Ancien Testament* (OBO 50,4; Fribourg – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2005) IV.
- Braude W.G., *The Midrash on Psalms* (YJS 13.2; New Haven, CT: Yale University Press 1959) II.
- Briggs C.A. – Briggs E.G., *The Book of Psalms* (The International Critical Commentary; Edinburgh: T&T Clark 1925) II.
- Clifford R.J., *Psalms 73-150* (Abingdon Old Testament Commentaries: Nashville, TN: Abingdon Press 2003).
- Day J., „Shear-Jashub (Isaiah VII 3) and «The Remnant of Wrath» (Psalm LXXVI 11)”, *Vetus Testamentum* 31 (1981) 76-78.
- De Rossi J.B., *Variae lectiones Veteris Testamenti ex immensa Mss. editorumq. codicum congerie haustae et ad samar. textum, ad vetustiss. versiones, ad accuratiores sacrae criticae fontes ac leges examinatae* (Parmae: ex Regio typographeo 1784-1788) I-IV.
- DeClaissé-Walford N. – Jacobson R.A. – Tanner B.L., *The Book of Psalms* (The New International Commentary on the Old Testament; Grand Rapids, MI – Cambridge: Eerdmans 2014).
- Eissfeldt O., „Psalm 76”, *Theologische Literaturzeitung* 82 (1957) 801-809.
- Emerton J.A., „A Neglected Solution of a Problem in Psalm LXXVI 11”, *Vetus Testamentum* 24 (1974) 136-146.
- Field F., *Origenis hexaplorum quae supersunt sive Veterum Interpretum Graecorum in totum Vetus Testamentum Fragmenta* (Oxonii: e typographeo Clarendoniano 1875) II.
- Gaster T.H., „Short Notes: Genesis, Psalms, Proverbs, Job, Hosea”, *Vetus Testamentum* 4 (1954) 73-79.
- Goulder M.D., *The Psalms of Asaph and the Pentateuch: Studies in the Psalter, III* (Sheffield: Academic Press 1996).
- Gruber M.I., *Rashi's Commentary on Psalms* (The Brill Reference Library of Judaism 18; Leiden – Boston, MA: Brill 2004).
- Gunkel H., *Die Psalmen* (HK II.2.2; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 41926).
- Psalterium iuxta Hebraeos Hieronymi* (red. J.H. Harden) (London: S.P.C.K. 1922).

- Hossfeld F.-L. – Zenger E., *Psalmen. 51-100* (HThKAT; Freiburg im Breisgau: Herder Verlag 2000).
- Jacquet L., *Les Psaumes et le coeur de l'Homme. Étude textuelle, littéraire et doctrinale* (Gembloux: Éditions J. Duculot 1977) II.
- Jougan A., *Słownik kościelny łacińsko-polski* (Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej 1992).
- Kennicott B., *Vetus Testamentum hebraicum; cum variis lectionibus* (Oxonii: e typographeo Clarendoniano 1780) II.
- Kraus H.-J., *Psalmen* (BK 15/2; Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 2003) II.
- Łach S., *Księga Psalmów* (PŚST 7/2; Poznań: Pallottinum 1990).
- Popowski R., *Septuaginta* (Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa: Vocatio 2013).
- Rabbi Abraham Ibn Ezra's, *Commentary on Book 3-5 of Psalms* (red. H.N. Strickman) (New York: Academic Studies Press 2016).
- Psalmi cum Odis* (red. A. Rahlfs) (Vetus Testamentum Graecum. Auctoritate Academiae Scientiarum Gottingensis Editum X; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1979).
- Ravasi G., *Il libro dei Salmi. Commento e attualizzazione* (Bologna: EDB 2002) II.
- Rogerson J.W. – McKay J.W., *Psalms 51-100* (The Cambridge Bible Commentary; Cambridge: Cambridge University Press 1977).
- Ross A.P., *A Commentary on the Psalms* (Kregel Exegetical Library; Grand Rapids: Kregel Academic 2013) II.
- Schmidt H., *Die Psalmen* (HAT 15; Tübingen: J.C.B. Mohr 1934).
- Seybold K., *Die Psalmen* (HAT 1/15; Tübingen: J.C.B. Mohr 1996).
- Stec D.M., *The Targum of Psalms. Translated, with a Critical Introduction, Apparatus, and Notes* (The Aramaic Bible. The Targums 16; Collegeville, MN: Liturgical Press 2004).
- Tate M.E., *Psalms 51-100* (WBC 20; Dallas: Word Books 1990).
- Tournay J., „Psaume LXXVI, 11: Nouvel essai d'interprétation”, *Studia Hierosolymitana* (red. E. Testa et al.) (Jerusalem: Franciscan Printing Press 1976) II, 20-26.
- Tronina A., *Psalterz Biblii Greckiej* (Lublin: Wydawnictwo Naukowe KUL 1996).

- Ulrich E. *et al.*, *Qumran Cave 4. XI* (Discoveries in the Judean Desert 16; Oxford: Clarendon Press 2000).
- Vesco J.-L., *Le psautier de David traduit et commenté* (LeDiv 210; Paris: Cerf 2006) I.
- Biblia Sacra iuxta vulgatam versionem* (red. R. Weber – R. Gryson) (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft ⁴1994).
- Weiser A., *Die Psalmen* (Das Alte Testament Deutsch 15; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1950) II.

Ks. WOJCIECH WĘGRZYŃIAK, prezbiter archidiecezji krakowskiej, adiunkt Katedry Egzegezy Starego Testamentu Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, licencjat nauk biblijnych rzymskiego *Biblicum* (2004), doktor nauk biblijnych i archeologii *Studium Biblicum Franciscanum* w Jerozolimie (2010) na podstawie pracy *Lo stolto ateo. Studio dei Salmi 14 e 53* (Studia Biblica Lublinensia 11; Lublin: Wydawnictwo KUL 2014). Popularyzator wiedzy biblijnej, komentator życia Kościoła, kaznodzieja i rekoлекcjonista (www.wegrzyniak.com).